

Památky a památková péče v Československu a v dalších zemích střední Evropy ve druhé polovině 20. století

26—29 / 4 / 2021

Program
s anotacemi
příspěvků

26 / 4 / 2021 17.30—18.30

Úvodní přednáška

Alchymie památkové péče v poválečném Československu: aktéři, struktury a zajišťování mobiliáře v době hromadného vysídlení a vyvlastňování

Cathleen M. Giustino

Auburn University, USA

Příspěvek nabízí pohled do složitých, často podmíněných vztahů mezi aktéry a strukturami, jež vyústily do vytvoření státem kontrolovaného systému, který reguloval přírůstky, úbytky a zadržování cenného interiérového vybavení, včetně uměleckých děl a starožitností, převzatých od Němců v poválečném Československu. Tento zajišťovací aparát nebyl výsledkem předem připravených plánů, ani nevyplýval z pouhé hmotné chamtivosti jednotlivce či skupiny nebo z touhy po moci. Pochopení sil, jež stojí za konstrukcí systému pohybu mobiliáře, umožňuje zkoumání názorů českých aktérů činných v zajišťování německého kulturního majetku a struktur, ve kterých soutěžili, strategizovali a vyjednávali o sběru movitých předmětů zabavených Němcům. Tito aktéři a struktury byli složkami toho, co nazývám alchymii památkové péče v poválečném Československu.

27 / 4 / 2021 10.00—12.15

1. sekce — Architektura a urbanismus — 1. část

Zázraky frankfurtských (Frankfurt nad Odrou) trendů památkové péče od roku 1945 do roku 2020

Thomas Drachenberg

Brandenburgisches Landesamt für Denkmalpflege
und Archäologisches Landesmuseum

Druhá světová válka, vyvolaná Německem, byla pro Evropu i samotné Německo totální katastrofou. V Postupimské dohodě z roku 1945 byly hranice Německa pozměněny, jednota se rozpadla a sovětská okupační zóna se vyvíjela odlišně od americké, anglické a francouzské zóny. Do roku 1989 měla německá historie málo co společného, spíše šlo o historii Východu a Západu. Tyto dvě historie se staly příběhem smíření až po pádu Berlínské zdi v roce 1989. Mezi generacemi, které prožily rozdělení Německa a Evropy, dnes sice existují společné hodnoty, ale životní zkušenosti jsou rozdílné. Stejný vývoj lze pozorovat v památkové péči.

Rád bych na příkladu kostela Panny Marie (*Marienkirche*) ve Frankfurtu nad Odrou stručně vysvětlil vývoj východoněmecké občanské společnosti a různé způsoby památkové péče:

Jak politické podmínky od roku 1945 do roku 2020 ovlivnily památkovou péči ve východním Německu? Které koncepty byly úspěšné a které nikoliv a proč? Jak se lze poučit z naší památkové péče a naší odlišné historie v Evropě?

27 / 4 / 2021 10.00—12.15

1. sekce — Architektura a urbanismus — 1. část

Palác kultury v Drážďanech

Alf Furkert

Landesamt für Denkmalpflege Sachsen

Centrum města Drážďany bylo zničeno během bombardování Spojenci několik měsíců před koncem druhé světové války. Po válce bylo téměř celé centrum města vyčištěno, aby tak vznikl prostor pro novou socialistickou urbanizaci.

Severní část náměstí „Altmarkt“ (obnovené středověké náměstí s trhy) měla být zakončena multifunkčním palácem kultury. První návrhy architektonického řešení připomínaly Lomonosovovu univerzitu v Moskvě nebo Palác kultury a vědy ve Varšavě, nakonec však bylo rozhodnuto jinak. V roce 1959 se konala architektonická soutěž — zadání architektonického řešení obsahovalo požadavek zařazení „*prvku výškové dominance*“, který by představoval nadřazenost socialistických idejí. Bylo podáno 29 návrhů, ale pouze jediný s velmi moderním řešením, i když bez návrhu věže. Proto se nikdo neodvážil vybrat jej jako vítěze soutěže. Do Moskvy byla vyslána delegace, aby tuto záležitost projednala, a k údivu všech, se vrátila s kladným stanoviskem ve prospěch návrhu řešení bez věže. Budova byla stavěna až do roku 1969.

Po roce 1989 se začalo diskutovat o tom, zda Palác kultury nezbourat. Dnes je nedílnou a velmi rušnou součástí městského centra Drážďan.

27 / 4 / 2021 10.00—12.15

1. sekce — Architektura a urbanismus — 1. část

Trh možností.

Obnova Fóra Fridericianum ve východním Berlíně v letech 1951—1969

Elke Richter

Brandenburgische Technische Universität
Cottbus-Senftenberg

Příspěvek pojednává o měnících se budovách a výsledcích obnovy Fora Fridericianum (*Friedrichsforum*, dnes *Bebelplatz*) na ulici *Unter den Linden* v letech 1951 až 1969. Na počátku 50. let, bylo fórum označováno jako velmi významný kulturní stánek („*Kulturstätte*“) a jeho obnova akcentovala silné propojení s německou kulturní tradicí.

Vysoce prestižní státní projekt rekonstrukce opery (1951—1955) vycházel z oficiálního stylu socialistického klasicismu. Naproti tomu, přestavba sousední katedrály svaté Hedviky (1955—1963) vyústila ve vysoce moderní prostorové uspořádání, které předjímalo liturgické změny schválené Druhým vatikánským koncilem krátce poté. A nakonec, obnova knihovny (1960—1969), která sledovala mnohem pragmatičtější přístup. Zajistil ji kurátor historických památek zdůrazněním faktu, že v roce 1895 v knihovně studoval Lenin. Tento ideologicky deaktivující argument vedl k jejímu pojmání jako „*památníku německého a mezinárodního dělnického hnutí*“. V souladu s tím byla rekonstruovaná budova zapojena do celé sítě památníků Lenina.

Během téměř 20 let trvajících procesu obnovy se změny v kulturních politikách, jakož i institucionální svoboda církve a chytré tahy jednotlivců staly zřetelnými.

27 / 4 / 2021 10.00—12.15

1. sekce — Architektura a urbanismus — 1. část

Zrod památkářské architektury

Martina Mertová

Muzeum umění Olomouc

Protopamátkářská debata nad podobou historických jader měst krystalizovala bez pevnější základny v éře první republiky. Za protektorátu se v konfrontaci s předešlou érou teoreticky formuje převládající názor na podobu novotvarů v prostředí starých měst, který v desetiletí po válce, v přímé souvislosti s nástupem socialistického realismu, do popředí staví metodu celostního přístupu. Na těchto základech stojí fenomén památkářské architektury, takové, která dobrovolně upozaduje tvůrčí roli architektonické intervence. Podíváme se detailněji, co stálo za obratem a přechodem k preferenci autorské, kontrastně řešené architektury na počátku 60. let minulého století. Jaké argumenty převážily předchozí koncept, jakou roli hrálo politické pozadí? Kontextuální zapojování novostaveb do historické tkáně měst představovalo první zřetelně deklarovanou strategii české památkové péče, která latentně přežívá do dnešních dnů. Periodicky se navrácí ve více či méně hlasitých vlnách, avšak nikoliv jako oficiálně prosazovaný program. Bylo to opačné křídlo, které kodifikovalo nárok na kontrastní formu jako novou normu, k níž se oficiálně — zatím však bez legislativní či revidované metodické opory — hlásí i současná památková péče.

27 / 4 / 2021 10.00—12.15

1. sekce — Architektura a urbanismus — 1. část

Pád kontrastní metody po roce 1968

Rostislav Švácha

Ústav dějin umění Akademie věd České republiky

K důležitým tématům péče o památky patřilo a dodnes patří chování novostaveb v historickém prostředí. Fenomén tzv. „památkářské architektury“ vystřídala v šedesátých letech víra, že novostavby v historických městech můžou být pojety kontrastněji a experimentálněji. Výslovně to například vyžadovaly podmínky soutěží na dostavbu Staroměstské radnice v Praze. Teoretické argumenty pro takový přístup přinášel zejména předčasně zesnulý historik architektury Oldřich Dostál (1926—1966), jehož klíčovým pojmem se stala „symbióza“ starého a moderního. Po roce 1968 však autority československé památkové péče začaly tuto kontrastní metodu kritizovat a de facto ji vytlačily ze scény. Kritika kontrastně pojeté architektury jakožto „nekontextuální“ se v debatě o novostavbách v historickém prostředí ostatně objevuje i dnes, přestože pojmy kontext a kontextuálnost jsou mnohoznačné a umožňují rozmanitý výklad. Příspěvek ukáže, proti jakým stavbám a projektům se tato kritika po roce 1968 obracela, a pokusí se poodkrýt její politické pozadí.

27 / 4 / 2021 13.15—15.30

1. sekce — Architektura a urbanismus — 2. část

Památková péče, kulturní politika a stavba měst v Německé demokratické republice

Alena Janatková

Technische Universität Berlin

Jak ve své příkladné studii zabývající se souvislostmi mezi budováním národa, stavbou pomníků a rekonstrukčním úsilím ukázal Arnold Bartetzky (Arnold Bartetzky: *Das Denkmal und seine politische Bedeutung*, In: *Werte. Begründungen der Denkmalpflege in Geschichte und Gegenwart*, ed. Hans-Rudolf Meier, Ingrid Scheuermann, Wolfgang Sonne, Berlin 2013, s. 232—243), po ničení způsobeném druhou světovou válkou došlo v souvislosti s budováním národa k prudkému rozmachu rekonstrukcí. Podobné příklady Bartetzky dokládá od 19. století do současnosti v Německu, Polsku, v Čechách či v Rusku. Ve vztahu rekonstrukce k originálu je podle jeho názoru charakteristická výběrovost. Historická památka je tak ve smyslu očištění nahrazena ideálním (typickým) modelem. Rozhodujícím faktorem je přitom idealizovaná představa minulosti.

I v Německé demokratické republice bylo budování národa úzce spojeno s rekonstrukčními projekty. Pro jejich představení budou klíčové následující aspekty: vytváření historie jako legitimizace NDR, ochrana památek v souvislosti se socialistickým urbanistickým plánováním a rekonstrukce památek se zaměřením na správu a nakládání s kulturním dědictvím v Berlíně, hlavním městě NDR.

27 / 4 / 2021 13.15—15.30

1. sekce — Architektura a urbanismus — 2. část

Průmyslové dědictví a socialistická „vlast“ (Heimat). Péče o průmyslové památky v NDR, 50. a 60. léta 20. století

Nele-Hendrikje Lehmann

Technische Universität Bergakademie Freiberg

V roce 1952 byla kategorie „technické památky“ zařazena do „Vyhlášky o ochraně národních kulturních památek NDR“. Technické artefakty a průmyslové pozůstatky byly tedy považovány za důležitou součást dědictví mnohem dříve než v mnoha jiných evropských zemích. Historikové tvrdili, že to způsobilo marxisticko-leninské pojetí historie. Průmyslové památky vhodně zapadají do historie výrobních sil, a tedy i do kulturní politiky státu. I když se argument zdá přesvědčivý, ignoruje historickou kontinuitu památkové péče. Tento příspěvek dokazuje, že péče o průmyslové památky v NDR byla ovlivněna koncepty, které zavedli aktéři jako Sdružení německých inženýrů a Spolek pro ochranu vlasti (*Bund Heimatschutz*) v první třetině dvacátého století. Ukazuje, jak byly tyto koncepty v padesátých letech minulého století transformovány, což bylo podpořeno vznikem socialistické kultury a socialistické „vlasti“ (*Heimat*).

27 / 4 / 2021 13.15—15.30

1. sekce — Architektura a urbanismus — 2. část

„Esteticko-charitativní názor“? Tradicionalistické architektonické a umělecké tendence v péči o památky ve střední Evropě v letech 1945 až 1990

Martin Horáček

Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

Příspěvek se zaměří na fenomén využívání tradičního (předmodernistického) architektonického tvarosloví v projektech obnov a rekonstrukcí historických staveb, jakož i dostaveb a novostaveb v sídlech s památkovými hodnotami. Všimne si ohlasů představ o „znacích naší doby“ v památkářské rozpravě a oborových doktrinálních dokumentech (*Benátská charta*), přitom zdůrazní postoje, které se konfrontačnímu vymezování vůči klasickému a vernakulárnímu slovníku a urbanistickému pojetí bránily. Reflektována bude dále různorodá škála praktických přístupů, od tzv. novostaveb památek, uskutečněných (Betlémská kaple v Praze) či navrhovaných (východní křídlo Staroměstské radnice v Praze), přes rekonstrukce s výrazným podílem historizujících novotvarů (hrady, zámky a zámecké zahrady podle Břetislava Štorma, biskupský palác v Olomouci), tradicionalistické urbanistické zásahy (náměstí ve Fulneku či Moravském Krumlově) až po památkovou péči „zdola“ (chalupářství a občanské iniciativy). Motivace a výsledky popsanych aktivit v českých zemích budou zasazeny do kontextu dobové stredo-evropské situace.

27 / 4 / 2021 13.15—15.30

1. sekce — Architektura a urbanismus — 2. část

Přístupy k obnově památek a jejich paralelní názorové linie v památkové péči

Milena Hauserová

Fakulta architektury Českého vysokého učení technického v Praze

Rekonstrukci významné etapy památky jako společensky žádoucí jednoznačné interpretace neúplně dochovaného stavu se otevírá nový prostor v období socialistického realismu. Nekončí však s ním.

Scelování narušených celků neutrální retuší nejen v měřítku jednotlivých památek, areálů, ale i urbanistických útvarů. Síla i slabiny konceptu.

Distance mezi památkou a jejím soudobým doplňkem jako ohlas moderny v památkové péči. Souběh se společenskými změnami, zejména s restrukturalizací stavebnictví v socialistickém Československu. Rozchod s modernou, který se kryje i směšuje s kritikou přístupu k památkám za minulého režimu.

Pokusy o hledání souzvuku s historickým prostředím — rezonance s revoltou postmoderny.

Estetizační zásahy deklarované jako obnova hodnotných převrstvených nebo zaniklých etap. Linie rekonstrukcí ani ke sklonku století neodeznívá.

Vlna rostoucího respektu k historickému prostředí, projevy šetrnosti ke stavebnímu dědictví.

Toto dění se odehrává na pozadí společenské proměny, v níž vedle eroze sdílených hodnot sílí i pluralita přání a očekávání, která se pojí s kulturním dědictvím.

27 / 4 / 2021 13.15—15.30

1. sekce — Architektura a urbanismus — 2. část

Postupné rozšiřování předmětu zájmu památkové péče ve sledovaném období a jeho zatím nereflektované důsledky

Milena Hauserová

Fakulta architektury Českého vysokého učení technického v Praze

Mimo tradiční záběr památkové péče, do něhož již v předválečném období začíná pronikat zájem o aktivní roli při regulaci měst, se pole zájmu památkové péče dále rozšiřovalo o památky moderní až soudobé architektury, technické památky, památky lidové architektury a v poslední době kulturní krajinu.

Dosavadní památková péče se tradičně orientuje na vybrané památky celospolečenského významu. Na ně uplatňuje model poměrně striktní regulace zacházení, který se v minulosti vytříbil zejména na uměleckých památkách. Tato praxe oficiální státní památkové péče vzešla z podmínek, za kterých ještě významněji nevyvstávala obava o osud ostatních zděděných hodnot. Druhá polovina 20. století, zejména však jeho sklonek ukázaly, že s tímto konceptem nevystačíme. Zodpovědná správa zděděných hodnot v jejich plné šíři bude zřejmě předpokládat jak změnu tradičního nastavení památkové péče a rozšíření nástrojů jejího působení, tak i její provázání zejména s problematikou ochrany životního prostředí.

28 / 4 / 2021 10.00—12.15

2. sekce — Legislativa a inštituce — 1. část

V období zmien: Organizácia a hlavné aktivity v ochrane pamiatok na Slovensku (1945 — cca 1951)

Tomáš Kowalski

Pamiatkový úrad Slovenskej republiky, Bratislava

Príspevok sa zameriava na vývoj a kontext ochrany pamiatok na Slovensku v období nástupu tzv. ľudovej demokracie. V hlavných rysoch nahliada do genézy organizačného usporiadania, keď sa predchádzajúce ukotvenie ochrany pamiatok na slovenskom ministerstve školstva a osvetu (1938—1945) transformovalo na príslušnosť k vrchnému orgánu *Povereníctva školstva a osvetu*. Štruktúru krátkodobo doplnila *Národná kultúrna komisia pre Slovensko* (činná od mája 1948 do decembra 1951) so špecifickým poslaním spravovať a využívať hnutelný a nehnuteľný pamiatkový majetok, zabratý konfiškáciami osobám cudzích národností a tzv. nepriateľom štátotvorných národov. Nevyhnutnosť podstatného rozšírenia organizačnej základne ochrany pamiatok napokon vyústila do založenia *Pamiatkového ústavu v Bratislave*. S prihliadnutím na pramene ústredného orgánu na ochranu pamiatok (Praha) sa ďalej nahliada na hlavné trendy i zásadné podujatia pri ochrane architektonického a výtvarného dedičstva na Slovensku približne v období prvého desaťročia po roku 1945.

28 / 4 / 2021 10.00—12.15

2. sekce — Legislativa a instituce — 1. část

Vytvoření systému ochrany památek v Chorvatské lidové republice, 1945—1960

Marko Špikić

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Po druhé světové válce se Chorvatsko stalo jednou ze šesti republik v nové Jugoslávské federaci. Památkářům trvalo týden, aby transformovali válečný Státní úřad zachování památek Chorvatska do nové, ústřední instituce památkové péče. Pracovníci čelili radikálním změnám v politické ideologii, ekonomice a kultuře a v této atmosféře byl vytvořen nový systém památkové péče. V souladu s ústavní svrchovaností každé federální republiky chorvatští památkáři navrhli systém třech oblastních kanceláří, zorganizovali personál, finanční podporu a projekty, aby přispěli k poválečné rekonstrukci. Přehodnotili předválečné teorie památkové péče pocházející z Německa, Rakouska a Itálie a vyjádřili své názory na konferencích a v prvních odborných časopisech. Příspěvek představí politický rámec, hlavní protagonisty a projekty, metodiku a soudobé vlivy na proces vytváření nového systému památkové péče v období prvních patnácti let komunistického Chorvatska.

28 / 4 / 2021 10.00—12.15

2. sekce — Legislativa a instituce — 1. část

Staré památky v období nového režimu: přístup k architektonickému dědictví v Rumunsku v 50. letech 20. století

Liliana Iuga

Příspěvek si klade za cíl analyzovat reorganizaci památkové péče v Rumunsku v padesátých letech minulého století poté, co v roce 1948 byla přerušena činnost Komise pro historické památky. Ukazuje, že padesátá léta byla poznamenána dvěma doplňujícími se procesy: zaprvé pokusem o přehodnocení pojetí dědictví v poválečném kontextu jak vzhledem ke změnám majetkových poměrů, tak ideologickým požadavkům komunistů, a zadruhé úsilím o institucionalizaci památkové péče v rámci procesu budování státu. Příspěvek zdůrazní zvláštnosti rumunského případu — například významné rozdíly v politice památkové péče mezi historickými provinciemi (Sedmihradsko a Stará říše) a míru jejich zachování v novém politickém kontextu. Velký význam měla první inventarizace historických památek na rumunském území provedená v první polovině 50. let minulého století. V této době vznikla i nová legislativa týkající se památkové péče, která zůstala v platnosti až do konce komunistické éry. Proto se tento příspěvek zaměří na kontinuity a diskontinuity a ukáže, že k pozitivnímu vývoji v oblasti památkové péče došlo v období výrazného ekonomického nedostatku a tvrdých politických represí.

28 / 4 / 2021 10.00—12.15

2. sekce — Legislativa a instituce — 1. část

Státní památková správa (1953—1958)

Kristina Uhlíková

Ústav dějin umění Akademie věd České republiky

Ve srovnání s relativně stabilizovanou meziválečnou dobou se situace v letech 1945 až 1958 několikrát radikálně proměnila. Nové instituce vznikaly, po několika letech zanikly či byly transformovány a spojeny s jinými. Byla oddělována a následně zase spojována výkonná a odborná složka památkové péče, pravomoc přenášena z centrálních orgánů na regionální a zase zpět. Podobná situace byla samozřejmě i v jiných sférách státní správy a souvisela s turbulentními změnami ve společnosti v době nástupu a postupného upevnování pozic totalitního režimu. Jednou z institucí vzniklých a následně zase zrušených v tomto komplikovaném období byla Státní památková správa, v níž byla na počátku roku 1953 centralizována prakticky veškerá agenda státem garantované péče o památky. Organizovala správu cca 130 státních hradů a zámků i generální revizi a druhé kolo třídění mobiliáře vyvlastněného státem soukromým majitelům a soustředěného v těchto objektech. Připravovala vznik prvních městských památkových rezervací, ale také nastavovala způsoby prezentace kulturního dědictví veřejnosti podle nových ideologických postulátů. Přes tento velmi široký rozsah agendy toho o činnosti Státní památkové správy stále mnoho nevíme.

28 / 4 / 2021 10.00—12.15

2. sekce — Legislativa a instituce — 1. část

Zlatá šedesátá? Kritické poznámky k památkové praxi zákona o kulturních památkách

Marek Krejčí

Centrum pro slovanská umělecká studia

Přijetí památkového zákona Národním shromážděním v roce 1958 zdánlivě znamenalo splnění dlouholetých tužeb ochránců památek. Jedním z mála skeptiků byl konzervátor Jaroslav Helfert, který po jeho přijetí rezignoval na funkci okresního konzervátora na Rychnovsku s tím, že slyší zvonit památkové péči umíráčkem a nechce dělat funebráka. Teprve koncem 60. let v období pražského jara řadu případů dobové praxe památkové péče (zejména fyzické likvidace kulturních památek) kriticky dokumentoval svobodný tisk. Souhrnně celou situaci kriticky zmapovalo *Memorandum o současném stavu památkové péče Ústavu teorie a dějin umění ČSAV v roce 1968*. V rámci politického a ekonomického systému se nepochybně tolerovala nedbalost a neplnění zákonem uložených povinností. Na těžkopádném systému plánování a síti lokálních zájmů ztroskotal i vládní zmocněnec pro obnovu historického jádra města Chebu, který pak byl spolu se spolupracovníky podroben vyšetřování pro sabotáž. Poučením, aktuálním i pro dnešní dobu, by mohla být reflexe diferenciací systému státní památkové péče na výkonnou a odbornou složku, která byla té první fakticky podřízena, což vedlo (vede) k marginalizaci odborného řešení problémů.

28 / 4 / 2021 13.15—15.00

2. sekce — Legislativa a instituce — 2. část

Byrokratizace, centralizace, kategorizace. Příprava zákona o státní památkové péči

Michal Novotný

Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

V roce 1974 začalo ministerstvo kultury připravovat nový památkový zákon, který měl nahradit tehdy platný zákon o kulturních památkách z roku 1958. Příprava nového zákona o státní památkové péči probíhala téměř celé období normalizace.

Ačkoli potřebu provést rozsáhlé změny ve státní památkové péči formulovali ochránci památek již na konci 60. let, první koncepční dokumenty k návrhu zákona je zcela ignorují. Namísto navrhovaného zvýšení respektu k odbornému názoru památkových institucí se hlavním tématem nového zákona stala snaha o posílení metodické kontroly ministerstva nad památkovým fondem. Původní koncept dynamického památkového fondu byl nahrazen systémem centralizovaného prohlašování věcí za státem chráněné *kulturní památky*. K tomu měla přispět stále silnější státní byrokracie, i poznatky vědeckotechnické revoluce, snažící se aplikovat v reálném světě ideu vědecky řízené společnosti za pomoci expertního řízení.

Příprava památkového zákona dokládá i nový důraz na právo pozitivní, usilující při tvorbě a výkladu práva o přesnost právních ustanovení. Prosazovaný pojem *socialistická zákonnost* předpokládal, že význam právní normy je v socialismu jakožto vysoko organizovaném společenském řádu větší než v kapitalismu. V právním textu i jeho výkladu vítězil právní formalismus.

28 / 4 / 2021 13.15—15.00

2. sekce — Legislativa a instituce — 2. část

K výkonu státní památkové péče ve 2. polovině 20. století

Jiří Varhaník

Příspěvek přináší stručný přehled uplatňování zákonů č. 22/1958 Sb., o kulturních památkách, a č. 20/1987 Sb., o státní památkové péči, v praxi v souvislosti s tehdejší organizací státní památkové péče a zabývá se též vztahem tehdy platných stavebněprávních předpisů k nim během sledovaného období. To se vyznačovalo plošným nedodržováním platné právní úpravy státní památkové péče, a to zejména ze strany institucí, které je měly garantovat a vymáhat. Závažné nedostatky se vyskytovaly v agendě zápisů kulturních památek do tehdejších státních seznamů. Okresní národní výbory jako převážně prvoinstanční orgány státní památkové péče ve většině případů na podstatnou část své působnosti rezignovaly a místo nich ji bez náležitého zmocnění fakticky vykonávala tehdejší Krajská střediska státní památkové péče a ochrany přírody, zřizovaná krajskými národními výbory. S tímto nezákonným stavem byly srozuměny stavební úřady všech stupňů, které nevydávaly svá rozhodnutí na základě podkladů orgánů státní památkové péče, ale obvykle pouze na základě přípisů uvedených krajských organizací státní památkové péče.

28 / 4 / 2021 13.15—15.00

2. sekce — Legislativa a instituce — 2. část

Památková péče v Maďarsku ve 2. polovině 20. století

Pál Lővei

Research Centre for the Humanities, Budapest

Příspěvek nabízí stručný přehled tendencí v oblasti památkové péče v Maďarsku od konce druhé světové války až do změn po politických transformacích v roce 1990. Národní komise pro památky, založená v roce 1872, bylo rozpuštěna v roce 1949. Instituce byla několikrát reorganizována, ale vědecké programy mladých výzkumníků ze 30. let minulého století, především významné publikace uměleckohistorické topografie mohly být realizovány až v 50. letech minulého století. Národní inspektorát pro historické památky byl vytvořen v roce 1957, což přineslo dvě desetiletí rozkvětu především v oblasti obnov a rekonstrukcí. 80. léta již přinesla pokles z hlediska pokroku v oblasti architektury a politické podpory, přestože z pohledu komplexní péče o centra historických měst a dokonalosti stavebního výzkumu jde o úspěšné období. Ke změnám po roce 1990 lze pouze uvést, že díky vládním rozhodnutím a opatřením památková péče v současném Maďarsku neexistuje.

28 / 4 / 2021 13.15—15.00

2. sekce — Legislativa a instituce — 2. část

Památková péče v Rakousku ve 2. polovině 20. století

Paul Mahringer

Bundesdenkmalamt Österreich

Odovědnou institucí pro péči o hmotné kulturní dědictví v Rakousku je Spolkový památkový úřad Rakouska („*Bundesdenkmalamt*“). Bezprostředně po druhé světové válce byla jednou z největších výzev pro tuto instituci pomoc při obnově Rakouska. V Rakousku trvala až do 50. let. Koncem 40. let 20. století Spolkový památkový úřad začal pečovat i o budovy Adolfa Loose z počátku 20. století.

V šedesátých a sedmdesátých letech minulého století, a zejména kolem roku 1975, Roku evropského dědictví, vyvstaly otázky, jak ochránit stará města a rakouskou kulturní krajinu před moderními mrakodrapy, dálnicemi a jinými způsoby devastace životního prostředí.

V 70. a 80. letech minulého století byla obnovena řada významných památek, jako jsou kláštery v Dolním Rakousku. Kromě obnovy nejvýznamnějších památek, se objevila otázka „všedních památek“, jako jsou venkovské domy, a instituce se také intenzivněji začala zabývat stavbami klasické moderny z období před druhou světovou válkou a zkoumáním kořenů moderní památkové péče kolem roku 1900.

Na konci minulého století začaly být poprvé chráněny budovy postavené po druhé světové válce a proběhla veřejná diskuse o způsobu zacházení se sovětskými válečnými památkami z konce 40. let minulého století.

28 / 4 / 2021 15.45—16.45

3. sekce — Památková péče a společnost — 1. část

Devastace a zanikání kulturních památek jako následek demoličních akcí v českém pohraničí po roce 1945

David Kovařík

Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd České republiky

Příspěvek se věnuje osudům kulturních památek, které se dostaly do ohrožení, byly poškozeny nebo zanikly v souvislosti s prováděnými demoličními akcemi v českém pohraničí po druhé světové válce. Vedle hromadného zanikání a bourání opuštěných sídel, hospodářských budov a dalších objektů, postihla poválečná destrukce také celou řadu památkových objektů nebo církevních staveb (zejména kostelů, klášterů a kaplí), jejichž zánik byl dobově vysvětlován bezpečnostními a vojenskými zájmy, zajištěním veřejné ochrany obyvatel nebo také snahou o vypořádání se s dědictvím německé kultury v tomto prostoru. Chronologicky je příspěvek vymezen na období od roku 1945, kdy se do českého pohraničí vrací československá správa a rozbíhá se proces etnické, sociální a demografické proměny zdejší oblasti, do roku 1960, kdy byla dokončena celoplošná demoliční akce opuštěných sídel na území bývalých Sudet. Právě během této transformace došlo v českém pohraničí k radikální redukci sídelní sítě. V příspěvku bude věnována rovněž pozornost účasti a podílu Státního památkového úřadu a Státní památkové správy na rozhodování o budoucím osudu zdejších památek ohrožených poválečnými demolicemi.

28 / 4 / 2021 15.45—16.45

3. sekce — Památková péče a společnost — 1. část

Památky v pohybu: kulturní dědictví pohledem československého dokumentárního filmu 1948—1956

Andrea Průchová Hrůzová

Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd České republiky

Michal Kurz

Masarykův ústav a Archiv Akademie věd České republiky

Příspěvek nabídne dosud téměř nereflektovaný pohled na československou památkovou péči přelomu 40. a 50. let 20. století prostřednictvím dobové produkce dokumentárních filmů. Na základě oficiálních dokumentů stručně naznačí politický kontext, v němž snímky vznikaly, a doplní jej o vzhled do fungování filmově-produkčního aparátu. Jádrem příspěvku představí základní typologii realizovaných snímků na základě tří výkladových rámců, které tvůrci při zpracování témat využívali (rámeček turistický, uměnovědný a ideologický) a jež se v praxi často vzájemně prolínaly a doplňovaly. Divákům byly zprostředkovávány obecné charakteristiky městských celků v kontextu historicko-vlastivědného výkladu, detailní observace jednotlivých objektů i konkrétní prezentace nového využití zestátněných památek po roce 1948. Pro přiblížení této typologie budou využity ukázky z vybraných krátkých dokumentárních filmů. Cílem příspěvku je dialogickou formou poukázat na klíčovou roli, již památková péče sehrávala v otázce prezentace a legitimizace pounorového režimu, a reflektovat způsoby spolupráce památkářů a filmařů na tomto komplexním úkolu.

29 / 4 / 2021 9.00—10.45

3. sekce — Památková péče a společnost — 2. část

Památky a Bezpečnost — zájem či nezájem?

Milan Bárta

Ústav pro studium totalitních režimů

Československá Bezpečnost v letech 1948—1989 tvořila jednu z hlavních opor komunistického režimu, s nímž byla úzce spjata. Její přístup k památkám proto do značné míry odrážel postoje vládnoucí stranické elity. V tomto kontextu se lze zaměřit na několik témat. Na prvním místě stojí využívání památkově významných či chráněných budov nebo jejich mobiliáře součástmi čs. Bezpečnosti. V této souvislosti se nabízí otázka, zda byly pokusy tento status respektovat a do jaké míry probíhaly úpravy a opravy objektů. Problematika se promítala i do praktické činnosti bezpečnostních složek. Památky jako jeden z hlavních cílů turistů ze západních zemí stály v centru pozornosti státobezpečnostních složek. Do kompetence Veřejné bezpečnosti potom patřilo pátrání po zcizených předmětech z památkových objektů a jejich případný vývoz za hranice. Je také třeba sledovat, zda a případně do jaké míry se přístup Bezpečnosti k problematice časem měnil. Vzhledem k rozsahu problematiky a také k tomu, že půjde o prvotní sondu, jednalo by se v tomto případě především o nastínění tématu a několik konkrétních případů.

29 / 4 / 2021 9.00—10.45

3. sekce — Památková péče a společnost — 2. část

Vltavská kaskáda a památková péče na jihu Čech

Martin Gaži

Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Českých Budějovicích

Záměr energetického využití Vltavy byl akcelerován stalinistickými plány počátku 50. let a v následujících desetiletích rozvíjen technokratickými elitami komunistického režimu. Pro pochopení možností a mezí činnosti památkové péče pod tlakem státních priorit se příspěvek zaměří na tři „paradigmatické“ příběhy. Nejstarší z nich se týká sporu o reálnost, způsob a lokaci přemístění kostela sv. Bartoloměje v Červené nad Vltavou v letech 1958—1960, na němž je možné sledovat spleť vzájemně se křížících centrálních direktiv a lokálních politických snah. Druhý příběh se odehrál 15. září 1959. Českobudějovická rada KNV tehdy svolala široký poradní sbor k projednání směrného plánu Týna nad Vltavou, kde se v souvislosti s orlickou přehradou chystalo vybourání významné části historického jádra města. Příspěvek se zaměří na vyjednávací strategii zástupce Krajského střediska státní památkové péče a ochrany přírody Mariana Farky i následný krach památkářské snahy zachránit alespoň část cenného památkového fondu. Třetí příběh se bude týkat památkářské pasivní rezistence proti plánům na budování gigantických vodních děl v druhé polovině (zdánlivě se liberalizujících) 60. let. V akutním ohrožení se tehdy ocitly zvláště hodnotné památkové areály na Českokrumlovsku.

29 / 4 / 2021 9.00—10.45

3. sekce — Památková péče a společnost — 2. část

Privilegované památníky v krajině kulturních památek

Čeněk Pýcha

Ústav pro studium totalitních režimů

Příspěvek se zaměřuje na památníky revolučního dělnického hnutí, jež se v období státního socialismu staly protežovanými památkami, mnohdy s nejvyšším stupněm ochrany. Základní chronologickou konstrukci mého bádání tvoří především dva milníky — vyhlášení prvních národních kulturních památek (NKP) v roce 1962 a doplnění seznamu NKP v roce 1978. Je zřejmé, že mezi těmito dvěma daty se výrazně změnil koncept památky a priorit památkové ochrany — zatímco místa spojená s revolučním dělnickým hnutím tvoří v roce 1962 jen nepatrnou menšinu NKP, doplnění seznamu NKP v roce 1978 lze naopak považovat za definitivní prosazení třídní interpretace dějin s důrazem na boj dělníků za svá práva, protifašistický odboj a osvobození. Právě z tohoto srovnání pramení otázky, které si ve svém výzkumu kladu: S jakými kulturními praktikami byly tyto „nové“ památky spojeny? Lze památníky revolučního dělnického hnutí považovat za památky v „tradičním“ slova smyslu? Příspěvek je také pokusem o aplikaci některých přístupů *heritage studies* v českém prostředí.

29 / 4 / 2021 9.00—10.45

3. sekce — Památková péče a společnost — 2. část

Odkaz jednorukého setníka ve stínu rudé hvězdy. Péče o funerální památky z prusko-rakouské války v letech 1948—1989

Vojtěch Kessler

Historický ústav Akademie věd České republiky

Josef Šrámek

Muzeum východních Čech v Hradci Králové

Unikátní soubor funerální a sepulkrální plastiky, který představují pomníky z války roku 1866, nebyl nikdy jako celek předmětem výzkumu a správy ze strany oficiální (legální) instituce památkové péče. Jedním z důvodů byla existence tradiční a vlivné občanské iniciativy v podobě Spolku pro udržování válečných památek na bojišti královéhradeckém. Tento spolek byl od svého založení personálně propojen nejen s odborníky na památkovou péči, restaurátory, umělci a historiky, ale zejména s lokálními elitami, které mu umožnily přežít i po roce 1918 a dokonce i po roce 1939. Na počátku 50. let byl Spolek na základě zákona č. 68/1951 Sb., o dobrovolných organizacích a shromážděních zrušen a rozpuštěn. Majetek propadl státu. V našem příspěvku bychom se rádi zaměřili na fungování Spolku v (polo)ilegálním režimu, na profesní a personální zasíťování bývalých členů v rámci více či méně oficiálních struktur legální památkové péče a strategie jejich působení.

29 / 4 / 2021 11.30—13.15

**4. sekce — Sakrální památky a autoritativní režimy
— 1. část**

***Longue durée* a fáze procesu sakralizace
a desakralizace české krajiny, devastace
kulturního dědictví po roce 1945**

Michal Sklenář

Ústav pro studium totalitních režimů

Sakrální architektura a drobné sakrální památky představují významný prvek náboženské kultury a integrální součást kulturní krajiny. Příspěvek zužuje fokus na české země, křesťanské a především římskokatolické objekty a nabízí možnou periodizaci sakralizací a desakralizací české krajiny, typické velkým množstvím sakrálních památek, od christianizace do přelomu 20. a 21. století. Devastaci kulturního dědictví po skončení druhé světové války a v době komunistického totalitního panství — cílenou likvidaci i chátrání v důsledku nezájmu, zneužívání materiálu pro soukromé účely či neodborných zásahů — nechápe jako nový fenomén, ale začleňuje ji do kontinuitních linií českých dějin, přičemž sleduje její specifika a sociální rámce. K rozsáhlému a zřejmě nejrozsáhlejšímu ničení sakrálních památek po roce 1945 tak přistupuje jako k součásti „dlouhého trvání“ sakralizace a desakralizace české krajiny, jako k jedné desakralizační vlně, a předkládá základní typologii důvodů poškození nebo zániku sakrálních staveb a dalších památek.

29 / 4 / 2021 11.30—13.15

4. sekce — Sakrální památky a autoritativní režimy — 1. část

Církevní památky a poválečná přestavba Varšavy, budování státní identity?

Marcus van der Meulen

Aachen University, Fakultät für Architektur

Zdevastovaná Varšava po druhé světové válce byla přestavěna na hlavní město Polské lidové republiky. Tato přestavba zahrnuje obnovu vybraných památek. Kromě Starého a Nového Města byly jako součást přestavby hlavního města obnoveny zejména neoklasicistní budovy z období konstitučního Polského království. Historické církevní budovy tvoří významnou součást památkové krajiny. Přestavba kultovních míst však byla v socialistickém státě výzvou, neboť přítomnost církevních symbolů ve veřejném prostoru a způsob využití těchto míst byly problematické. Synagoga na Bankovním náměstí přestavěna nebyla, přestože řada katolických kostelů přestavbou prošla. Z vnějšku byly většinou replikami původních staveb, pozoruhodnou výjimkou byla domnělá gotická fasáda katedrály.

Významnou rekonstrukcí je kostel sv. Alexandra, který se nachází ve vládní čtvrti. Architekt Zachwatowicz se rozhodl pro rekonstrukci původního neoklasicistního řešení, nikoliv pro obnovu předválečného stavu. Rekonstrukci památek, jako je kostel sv. Alexandra, lze považovat za příklad budování státní identity, která má reprezentovat lidovou republiku jako legitimního nástupce svrchovaného Polska.

29 / 4 / 2021 11.30—13.15

**4. sekce — Sakrální památky a autoritativní režimy
— 1. část**

**Církevní a kamenosochařské památky
podkrušnohorské těžební oblasti
v 50.—80. letech 20. století**

Vít Honys

Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Ústí nad Labem

Problematiku církevních památek a sochařských exteriérových děl sakrálního charakteru lze v podkrušnohorské „těžební oblasti“ vzhledem k minimu dostupných pramenů a podřízenosti sféře Státního úřadu pro věci církevní systematictěji sledovat až od doby platnosti zákona o kulturních památkách č. 22/1958 Sb. Období existence odborně poddimenzovaného Krajského střediska státní památkové péče a ochrany přírody v Ústí nad Labem od 60. let až do období normalizace charakterizují v konfrontaci s těžebními zájmy i problémovým obyvatelstvem dobře míněné, ale nepřiliš koordinované aktivity na výběrovou záchranu alespoň nejvýznamnějších památek, resp. jejich vyjímatelných fragmentů u architektonických objektů. Dělo se tak s minimálním zázemím odborné složky u výkonných orgánů státní správy a za místy napjatého vztahu vůči aktivitám „památkářů“ ze strany některých okresních církevních tajemníků. Paradoxně nejvíce záchranných aktivit umožnilo období po uzavření tzv. trojstranné dohody o zajištění záchrany a dokumentace kulturních památek v Severočeských hnědouhelných dolech již v období normalizace, roku 1972. Možnosti většího rozsahu průzkumů, transferů a dokumentace, nicméně narušovaly politické a ideologické tlaky.

29 / 4 / 2021 11.30—13.15

4. sekce — Sakrální památky a autoritativní režimy — 1. část

Hugo Doskočil a funkce „diecézního konzervátora“ v Hradci Králové — příklad proměn církevní a státní péče o sakrální památky v 1. polovině 20. století

Ladislav Holoubek

Filozofická fakulta Univerzity Hradec Králové — Biskupství královéhradecké

Michal Sklenář

Ústav pro studium totalitních režimů

K obvyklým úkolům církevních institucí náleží správa vlastněných památek, zodpovědnost za jejich údržbu a dohled nad odpovídající péčí. Příspěvek se soustředí na první polovinu 20. století a ukazuje běžnou náplň činnosti státního konzervátora pro okres Hradec Králové, který byl současně římskokatolickým knězem, kanovníkem, rektorem kněžského semináře a vyučujícím na teologickém učilišti. Rozsáhlá agenda konzervátora zahrnovala ochranu památek různých typů (budovy, sochy, zvony, varhany), intervence ve prospěch konkrétních předmětů a aktérů, odborné konzultace a cesty; mnohdy přesahovala rámec okresu. Biografická rovina zaměřená na J. M. can. Mons. ThDr. Huga Doskočila, preláta Jeho Svatosti (1875—1961), po roce 1948 perzekvovaného, je kombinována s regionálními církevními dějinami, episkopáty královéhradeckých biskupů a postupným ochromováním jednotlivých částí Biskupství královéhradeckého po roce 1949/1950. Hugo Doskočil představuje typus odborníka a klerika, jehož prestiž se neomezovala jen na církevní prostředí, ale jasně vyzářovala rovněž do sféry profánní.

29 / 4 / 2021 14.15—15.15

4. sekce — Sakrální památky a autoritativní režimy — 2. část

Církevní památková péče ve 2. polovině 20. století se zaměřením na olomouckou arcidiecézi

Jitka Jonová

Cyrlometodějská teologická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

Po roce 1949 převzal stát dohled nad správou církevního majetku, včetně movitých i nemovitých památek. Dosavadní Arcidiecézní památková rada přestala fungovat. Ačkoliv konstituce Sacrosanctum Concilium požadovala zřízení diecézní komise pro sakrální umění, v olomoucké arcidiecézi do roku 1989 k jejímu zřízení nedošlo. K obnově mnohých sakrálních objektů docházelo svépomocně a podobně úpravy liturgického prostoru v souvislosti se zaváděním liturgické reformy nebylo možné dostatečně konzultovat. Ordináři sice vydávali své oficiální stanovisko, ale konzultace byla komplikovaná. V Olomouci byl neoficiálním konzultorem někdejší člen Arcidiecézní památkové rady Leopold Chvostek a od 80. let architekt Tomáš Černoušek (z důvodu nepřízně ze strany režimu musely být konzultace tajné). Vyjádření sice vydával ordinář (od r. 1973 biskup Josef Vrana), ale hlavní rozhodnutí bylo v rukou státu. Až po r. 1989 došlo ke zřízení diecézní komise pro sakrální umění (do které byl jmenován i T. Černoušek), která je poradní komisí ordináře také v oblasti péče o umělecké sakrální památky.

29 / 4 / 2021 14.15—15.15

4. sekce — Sakrální památky a autoritativní režimy — 2. část

Jak vypadá gotika? Česká restaurátorská škola a teoretické koncepty památkové péče v 50. a 60. letech 20. století

Michaela Ottová

Katolická teologická fakulta Univerzity Karlovy — Filozofická fakulta Univerzity Karlovy

Příspěvek se pokusí sledovat myšlenkové zázemí hlavních protagonistů tzv. České restaurátorské školy při aplikování různorodých konzervačních a restaurátorských metod v období před přijetím Benátské charty (1964) a po ní. Jednou z otázek, která by měla být zodpovězena, je míra reflexe konceptů památkové péče v 50. a 60. letech v Československu, včetně jejich konkrétní aplikace.

Příspěvek se bude snažit analýzou přístupů uplatněných na konkrétních sochařských a malířských dílech 14.-16. století posoudit míru aplikace tzv. vědeckého a estetického přístupu při restaurování klíčových děl ve veřejných sbírkách regionálního charakteru. Snahou bude ozřejmit a teoreticky zdůvodnit motivace odnímání doplňků, snímání barevných vrstev a především stanovování míry a charakteru retuší. Vizuální podoba těchto středověkých restaurovaných děl ovlivnila vnímání a hodnocení středověkého umění jako celku a příspěvek by rád přispěl do diskuze o roli Bohuslava Slánského a jeho školy při kodifikaci restaurátorských a konzervačních postupů aktuálních i pro dnešní dobu (viz polemika Bauerová-Skalický-Pokorný). V současné restaurátorské praxi představuje jednu z podstatných otázek, jak přistoupit právě k těmto dnes již historickým zásahům na opětovně restaurovaných dílech, především, zda uchovat či odejmout různé typy retuší, případně zda doplnit či dokonce obnovit podobu „původních“ barevných vrstev a odejmutých částí.

29 / 4 / 2021 14.15—15.15

**4. sekce — Sakrální památky a autoritativní režimy
— 2. část**

**Bylo tu, není tu...
Specifika péče o církevní památky
movitého charakteru v době totalitního
režimu a po jeho pádu**

Šárka Radostová

Národní památkový ústav, generální ředitelství

Církevní památky, často paradoxně dobře konzervované nezájmem společnosti za totality, zasáhla silná odstředivá síla vyvolaná uvolněním politických poměrů. Příspěvek přibližuje problematiku kulturního dědictví movitého charakteru po roce 1989, kdy předměty z vybavení sakrálních objektů i umělecká díla uchovávaná v dlouho neměnných sbírkách státních i soukromých byly uvedeny do pohybu. Důvody tohoto jevu můžeme sledovat na široké škále příčin morálních, náboženských, ekonomických i společenských (sekularizace společnosti, posílení ekonomických zájmů, trendy v zařizování interiérů, trestná činnost, otevření hranic, rozvoj trhu starožitnostmi, majetkové restituce, proměna sběratelských preferencí).

29 / 4 / 2021 15.20—16.00

Závěrečná přednáška

50 let Pražské památkové rezervace: bilance a otazníky

Richard Biegel

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy

Pražská památková rezervace byla vyhlášena v roce 1971. Její idea se však patrně poprvé objevila již v roce 1917, kdy první „památkovou rezervaci“ vytyčil ve své Ideální Velké Praze architekt a urbanista Max Urban. Rezervace tak za sebou má nejen půlstoletí existence, ale také předcházející půlstoletí formování a prosazování této ideje a jejího významu. Právě toto první období, které zahrnuje meziválečné „metropolitní“ období, velikášské protektorátní vize i složitý poválečný vývoj, završený triumfem modernistického přístupu k městu, může být důležitým klíčem k pochopení okolností jejího vzniku i k porozumění mnoha peripetiím, otázkám a problémům, které ji v průběhu padesáti let její existence provázely. Náhled na formování rezervace je také možným odrazovým můstkem k analýze jejího současného stavu a nastínění otázek, spojených s její budoucností.

Konference proběhne v českém a anglickém jazyce s tlumočením
a bude živě vysílána na YouTube kanále Ústavu pro studium totalitních režimů.

Ústav pro studium totalitních režimů

Konferenci pořádá:

Ústav dějin umění AV ČR — www.udu.cas.cz

Ústav pro studium totalitních režimů — www.ustrcr.cz

Národní památkový ústav — www.npu.cz

Ústav pro soudobé dějiny AV ČR — www.usd.cas.cz